

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA IN ARHIVOV SLOVENIJE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL SOCIETY AND ARCHIVES OF SLOVENIA

Aškerčeva nagrada in Aškerčevi priznanji v letu 2024

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj (dalje: komisija) je bila za štiriletni mandat izvoljena na rednem zboru članov Arhivskega društva Slovenije (dalje: ADS), ki je potekal korespondenčno med 25. in 28. marcem 2022. V komisijo so bili izvoljeni: Elizabeta Eržen Podlipnik (zapisnikarica), dr. Mirjana Kontestabile Rovis, dr. Andrej Nared (predsednik), dr. Julijana Visočnik (namestnica predsednika) in dr. Aleksander Žižek.

V letu 2024 se je komisija sestala na dveh rednih sejah, eno sejo je opravila dopisno.

Na dopisni seji, ki je potekala po elektronski pošti od 10. do 15. julija 2024, je komisija potrdila besedilo javnega poziva za predlaganje kandidatov za leto 2024. Člani komisije so ob tem tudi predlagali izvršnemu odboru ADS, da zagotovi sredstva za dve Aškerčevi priznanji.

Javni poziv je bil 12. avgusta 2024 objavljen na spletni strani ADS, prav tako je bil poslan na e-naslove vseh članov društva, e-naslove slovenskih arhivov in zgodovinarsko dopisno listo. Z javnim pozivom, ki je bil odprt do 11. septembra, smo zbirali predloge za prejemnike ene Aškerčeve nagrade in do dveh Aškerčevih priznanj.

Na 4. seji (13. septembra 2024) je komisija odprla in pregledala pri-spele predloge. Prispelo jih je deset, pri čemer je bil en predlog za Aškerčevo nagrado nepopoln. Predlog namreč ni vseboval zahtevanih elementov, med njimi predstavitev kandidata in utemeljitve predloga, zato je komisija sogla-

(Foto: Tina Arh)

sno sklenila, da ga ne bo obravnavala. Za Aškerčevo nagrado so prispeli štirje popolni predlogi, za Aškerčevo priznanje je prispelo pet popolnih predlogov za štiri kandidate oziroma izvedene projekte. V imenu komisije in ADS se zahvaljujem vsem ustanovam in posameznikom, ki so poslali kakovostno pripravljene predloge. Člani komisije so opravili splošno razpravo o predlogih in sklenili, da vsi člani prejmejo predloge po elektronski pošti in jih do naslednje seje podrobneje pregledajo.

Člani komisije so se vnovič sestali 25. septembra. Skladno z 10. členom Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj so o izbiri kandidatov odločili z javnim glasovanjem. Ob tem je vsak član komisije svoj glas tudi utemeljil. Veliko dobro utemeljenih predlogov seveda ni olajšalo dela komisiji, vendar je kljub temu treba posebej poudariti, da je komisija vse prejemnike nagrade in priznanj izbrala soglasno, prav tako je izvršni odbor ADS izbor komisije 4. oktobra soglasno potrdil.

Aškerčevi priznanji

Tadeju Cankarju, dr. Mateji Jeraj, dr. Matevžu Koširju, mag. Tadeji Tominšek Čehulić, Poloni Trobec Mlakar, Mojci Tušar in Tanji Žohar za znanstveno-kritično objavo arhivskih virov in spremno študijo z naslovom *Dr. Albin Šmajd: dnevnik in dosje 1941–1946* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022, 1039 strani).

Sodobno evropsko zgodovinopisje poudarja velik pomen raziskav na temeljih verodostojnih virov in arhivi imajo v tem procesu pomembno vlogo. Objavljeni arhivski viri, opremljeni z ustreznim znanstvenim aparatom, so še posebej pomembni za kontroverzne teme iz obdobja polpretekle zgodovine, med katere sodita tudi obdobje okupacije na Slovenskem med letoma 1941 in

*Prejemniki Aškerčevih priznanj
(Foto: Tina Arh)*

1945 ter čas, ki ji je sledil. Vojna, okupacija, odpor, revolucija in kolaboracija so ustvarili popolno okolje za oblikovanje v grobem vsaj dveh delno že prej sprtih političnih taborov in za njuno neusmiljeno obračunavanje, ki se je nadaljevalo tudi po vojni. Dokumenti partizanske strani so bili v velikem številu že objavljeni, zato je zlasti zaželena objava dokumentov nasprotnega tabora.

Konec leta 2022 je Arhiv Republike Slovenije izdal delo z naslovom *Dr. Albin Šmajd: Dnevnik in dosje (1941–1946)*. Knjiga, ki je izšla tako v fizični kot elektronski obliki, predstavlja del obsežnega arhivskega gradiva, ki ga je ustvaril ali zbral Albin Šmajd, radovljiški odvetnik in predvojni politik Slovenske ljudske stranke ter med okupacijo eden izmed voditeljev protirevolucije. Glavni in najobsežnejši del publikacije je Šmajdov dnevnik. Njegovi zapisi, ki so nastajali od jeseni 1941 do začetka maja 1945 in so danes ohranjeni v Arhivu Republike Slovenije, v fondu SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, so avtentičen prikaz delovanja protikomunističnega tabora v vojnem času in še posebej Slovenske ljudske stranke, ki ji je Šmajd pripadal. Tej izdaji so dodani tudi zapisi, ki jih je napisal v emigraciji, po končani vojni, in so se ohranili v okviru gradiva, ki ga je zbrala zasebna arhivska ustanova Studia slovenica. Drugi, krajši objavljeni vir, je osebni dosje Albina Šmajda, ki so ga oblikovali organi državne varnosti po končani vojni. Sestavljajo ga zapisniki zaslišanj nekaterih Šmajdovih znancev, podatki o osebah, nastopajočih v Šmajdovem arhivu, nekaj dokaznega ali obremenilnega gradiva, medtem ko so njegov bistveni del zapisniki Šmajdovih zaslišanj, ki so potekala na začetku marca 1946.

Želje po objavi Šmajdovega dnevnika z ustreznim znanstvenim aparatom so obstajale že v preteklosti, a do tega dolgo ni prišlo. Končno so se s tem zahtevnim, dolgotrajnim in pogosto mukotrpnim delom spopadli sodelavci Arhiva Republike Slovenije. Z vso potrebno natančnostjo so transkribirali Šmajdov drobni, mestoma stisnjen, nečitljiv in neurejen rokopis, a pri tem niso posegali v njegovo avtentičnost. Ugotovili so identiteto večine oseb, navedenih samo z imenom, priimkom ali le s psevdonimom, razrešili množico kratic in okrajšav, v opombah pod črto so pojasnili nekatere manj znane, a za razumevanje besedila pomembne dogodke. Težavno delo so uspešno opravili in danes je Šmajdov dnevnik predstavljen na način, razumljiv slehernemu bralcu in ne le posebej usposobljenim strokovnjakom in znanstvenikom.

Za boljše razumevanje objavljenih virov poskrbijo še uvodne študije, predvsem obsežna predstavitev življenjske poti Albina Šmajda, pripravljena tako na osnovi arhivskih virov kot raznolike literature. Dragocen je tudi oris življenja njegove življenjske sopotnice Marije Šmajd. Posebno vrednost imajo kratke biografije velikega števila v dnevniku in dosjeju nastopajočih oseb, v precejšnji meri opremljene s fotografijami. Pripravljavci izdaje so tako opravili izvrstno delo, ki pomeni nov pomemben kamenček v mozaiku razumevanja zapletenega dogajanja in težkih osebnih odločitev med okupacijo, revolucijo, protirevolucijo in kolaboracijo na Slovenskem. Izdaja arhivskih dokumentov Albina Šmajda je s svojo temeljitostjo in z obsegom pomemben prispevek k osvetlitvi navedenega obdobja in dostopnosti arhivskih virov tako znotraj znanstvenih kot tudi širših zainteresiranih javnosti. Zahtevno delo je bilo opravljeno vrhunsko in pomembno osvetljuje obdobje druge svetovne vojne, zato si ekipa sodelavcev Arhiva Republike Slovenije, ki je izdajo pripravila, nedvomno zasluži najvišje stanovsko priznanje.

Dr. Bojanu Himmelreichu za razstavo in monografijo *Je bilo v Celju dovolj mostov?* (Celje: Zgodovinski arhiv, 2022, 136 strani) in razstavo *Filatelija v arhivih, arhivi v filateliji* ter s tem za pomemben prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti.

Bojan Himmelreich, rojen leta 1959 v Celju, je po zaključeni gimnaziji februarja 1987 diplomiral iz zgodovine in angleščine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na isti fakulteti je leta 2000 magistriral in leta 2008 doktoriral iz zgodovine. Septembra 1989 se je zaposlil kot arhivist v Zgodovinskem arhi-

vu Celje, kjer deluje še danes. Pred prevzemom sedanjih nalog je delal z gradivom upravnih, sodnih in gospodarskih fondov iz časa Avstro-Ogrske, predvojne Jugoslavije, okupacije in povojne Jugoslavije ter gradivom družbenopolitičnih organizacij. Od leta 2002 vodi oddelek za gradivo ustvarjalcev s področja kulture, znanosti, športa, društev, osebnih in družinskih fondov ter zbirk arhivskega gradiva. V letih 2010–2023 je vodil Medarhivsko delovno skupino za kulturo in znanost. Leta 1997 je dosegel naziv višji arhivist, leta 2000 arhivski svetovalec in leta 2015 arhivski svetnik.

Z razstavo *Je bilo v Celju dovolj mostov?* je na sistematičen, pregleden in vizualno zanimiv način v štirih, po večjih celjskih vodah poimenovanih poglavjih, predstavil zgodovino gradnje mostov in brvi v Celju od sredine 19. stoletja do danes. Razstava je bila pospremljena z monografijo, v kateri so ob posameznih mostovih prikazana tudi ozadja njihovih nastankov. Omenjeni so graditelji in načini gradnje, opisan je tudi praktičen vpliv njihovega obstoja. V delu lahko preberemo, kako nas mostovi povezujejo, kako razburjajo prebivalstvo ali kako neobičajna je lahko slavnostna izročitev mostu prometu. Objavljena so pričevanja ljudi, ki se mostov z nostalgijo spominjajo, in spomini mladih na odraščanje ob tem ali onem mostu. Monografijo popestrijo še zanimivi citati, izbrani iz Celjskega tednika, ki so jih izrekli Celjani o dogodivščinah, ki so se jim zgodile ob/pod/zaradi mostov.

V monografiji je objavljenih 160 različnih virov iz arhivskih in muzejskih ustanov, časopisja in drugod – zemljevidov, vedut, fotografij, razglednic, dopisov, komentarjev, risb, načrtov idr. Tako lahko govorimo o obsežni, izjemno bogato opremljeni znanstveni publikaciji, ki jo zaznamuje natančno, strokovno in analitično zavzeto delo avtorja.

Razstava je bila na ogled od septembra 2022 do maja 2024. Ogledalo si jo je okrog 2700 ljudi, avtor pa je imel skoraj 80 vodstev. Pripravljena je bila tudi digitalna različica razstave.

Njegov drugi projekt, razstava z naslovom *Filatelija v arhivih, arhivi v filateliji*, je nastala ob stoletnici filatelije v Celju, na njej pa so bili sistematično predstavljeni trije sklopi: delovanje filatelistov v Celju od nastanka društva dalje; filatelistično gradivo (žigi, znamke, koleki, nalepnice, razglednice, dopisnice, zalepke, povratnice ter ostale v poštnem prometu uporabljane vrednotnice in obrazci), ki se hranijo v različnih arhivskih fondih; zbirka materialov, ki so jih izdale poštne uprave po svetu na temo arhivistike. Upoštevati je treba, da je izdajanje poštnih vrednotnic ravno takšen atribut državnosti kot izdajanje lastnega denarja. To gradivo je kljub svoji pomembnosti v javnih arhivih pri obravnavi arhivskega gradiva dokaj zapostavljeno. Ob razstavi je bil na dan odprtja v Zgodovinskem arhivu Celje na voljo tudi uradni poštni žig dneva. Zgodovinski arhiv Celje je izdal priložnostno publikacijo (v 299 oštevilčenih izvodih), ki jo je bilo možno na ta dan poslati na izbrane naslove.

Obe razstavi s spremnima publikacijama sta poželi izjemno zanimanje strokovne in laične javnosti ter zagotovo pomenita enega od presežkov na tem področju v zadnjih dveh letih. Bojan Himmelreich za pomemben prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti nedvomno zasluži Aškerčevo priznanje za leto 2024.

Aškerčeva nagrada

Aleksandri Pavšič Milost za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike in strokovnega izobraževanja, na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine in posredovanje le-te javnosti ter dolgoletno zaslužno delo v ADS.

Aleksandra Pavšič Milost je bila rojena 17. novembra 1956 v Postojni. Osnovno šolo je obiskovala v Grgarju in Solkanu, srednjo vzgojiteljsko šolo v

*Prejemnica Aškerčeve nagrade
(Foto: Tina Arh)*

Idriji in na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1981 diplomirala iz zgodovine in sociologije. Istega leta se je zaposlila kot arhivistka v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Leta 1997 je pridobila naziv arhivska svetovalka in leta 2016 arhivska svetnica. Letos bo poklicno pot zaključila z avtorsko razstavo *Pobratenja severnoprimorskih občin z občinami v tujini*.

Arhivsko pot je začela kot arhivistka, zadolžena za arhivske fonde in ustvarjalce arhivskega gradiva s področja gospodarstva. Veliko se je posvečala terenskemu delu, stikom z ustvarjalci, odbiranju in prevzemanju arhivskega gradiva, a tudi njegovi strokovni obdelavi in popisovanju. Dejavno se je spoprijemala z izzivi, ki so jih prinašale spremembe, kot je privatizacija gospodarstva. V obdobju 2016–2021 je skrbela tudi za arhivske fonde in ustvarjalce s področja vzgoje in izobraževanja, od leta 2022 dalje je zadolžena zlasti za povojne upravne fonde.

V novogoriškem arhivu je predavateljica na seminarjih za strokovno usposabljanje za delo z dokumentarnim gradivom in članica komisije za preizkus strokovne usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom; med letoma 2007 in 2021 je bila njena predsednica. Vsebinsko in zakonsko je reševala problematiko strokovne usposobljenosti ustvarjalcev arhivskega gradiva. Od leta 2006 do leta 2017 je bila članica Komisije za podeljevanje strokovnih nazivov na področju varstva arhivskega gradiva pri Ministrstvu za kulturo (2013–2017 namestnica predsednice).

Njen bibliografski opus zajema strokovne članke o valorizaciji in prevzemih gradiva s področja gospodarstva, pri čemer je skozi proučevanje in reševanje pragmatičnih ter zakonskih polemik še posebej ob privatizaciji gospodarstva v devetdesetih letih pomembno prispevala k razvoju arhivske stroke. Objavljala je v zbornikih posvetovanj oziroma zborovanj Arhivskega društva Slovenije ter publikaciji Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja.

nja. Izpostavimo te referate: *Varstvo zasebnega arhivskega gradiva gospodarskih organizacij* (Murska Sobota, 2005), *Reševanje nekaterih vprašanj valorizacije dokumentarnega gradiva in prevzemanja arhivskega gradiva pri gospodarskih organizacijah v slovenskih arhivih* (Ptuj, 2011) ter *Nekatera vprašanja vrednotenja ustvarjalcev arhivskega gradiva, ki izvajajo javna pooblastila ali opravljajo javno službo na področju gospodarstva* (Maribor, 2019). Na konferencah se je vključevala v diskusije in dajala pobude za obravnavo strokovnih vprašanj. Redno je objavljala v glasilu Arhivi.

V arhivskih publikacijah, krajevnih zbornikih, jubilejnih publikacijah in časopisih je na osnovi arhivskega gradiva objavila vrsto zgodovinskih člankov tako o predvojnih kot povojnih gospodarskih družbah Primorske. Ob tem je raziskovala in objavljala dela o znanih primorskih osebnostih in krajevni zgodovini. Njeni članki so marsikoga spodbudili k raziskovanju lokalnega zgodovinopisja, saj se je posvečala tudi manj znanim tematikam in osebnostim.

Pripravila je več odmevnih samostojnih razstav s katalogi. Naj izpostavimo le nekatere: *Zadružni dom – naš ponos* je naslov razstave iz leta 1996, ki se posveča gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni. Razstava *Zgodba o luči – Soške elektrarne Nova Gorica, 60 let (1947–2007)* je leta 2007 nastala na pobudo Soških elektrarn in v tesnem sodelovanju z Aleksandro Pavšič Milost. Zgodovina soških elektrarn je bila predstavljena z več kot 90 arhivskimi dokumenti in je svoje stalno mesto dobila v prostorih hidroelektrarne v Solkanu. *Želimo k matični domovini – razstava ob 70-letnici priključitve Primorske k Jugoslaviji* je bila postavljena leta 2017. Aleksandra je na 16 panojih pripravila bogat pregled dogajanja, ki je nazorno prikazoval prizadevanja Primorcev, a tudi drugih Slovencev, da se Primorska po koncu druge svetovne vojne priključi Jugoslaviji. Pomemben je bil tudi njen prispevek v ožjem pripravljalnem odboru vseh slovenskih javnih in cerkvenih arhivov, ki je v letih 2011–2015 pripravil razstavo in monografijo *Arhivi – zakladnice spomina*. Letos bo svojo poklicno pot sklenila z razstavo *Pobratenja severnoprimorskih občin z občinami v tujini*.

Veliko je prispevala k promociji arhiva in arhivskega gradiva. Vseskozi je razvijala in izpopolnjevala pedagoško dejavnost novogoriškega pokrajinskega arhiva, ki je obsegala predstavitve ob dnevih odprtih vrat, učne ure za vrtce, osnovne in srednje šole ter sodelovanje z Medgeneracijskim središčem dnevnih aktivnosti za starejše v Novi Gorici. Sodelovala je z višjimi in visokimi šolami ter novogoriški arhiv zastopala na nacionalnem medresorskem projektu Kulturni bazar, ki širi dostopnost kakovostnih kulturnih vsebin. Aleksandra Pavšič Milost se je z izvirnim in njej lastnim hudomušnim podajanjem zgodovinskih dejstev in s popularizacijo arhivske stroke prikupila marsikateremu obiskovalcu arhiva.

Neprecenljivo je njeno delovanje v ADS od leta 1981 dalje. Kar devet mandatnih obdobj v letih 1992–2024 je bila članica izvršnega odbora društva, dva mandata (2002–2004, 2016–2018) je bila njegova predsednica. V tem obdobju je izpostavila poklic arhivista in njegovo delovanje v okolju, ki so ga narekovale družbene spremembe. Več let je bila v nadzornem odboru, na posvetovanjih in zborovanjih pogosto članica delovne skupine za pripravo zaključkov. V prejšnjem mandatu je bila tudi članica Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj. Večkrat je dejavno zastopala arhivsko društvo na arhivskih zborovanjih v tujini.

Aleksandra Pavšič Milost je vsestranska arhivistka, ki je svojo kariero posvetila arhivski stroki, arhivskemu gradivu in arhivskim kolegom ter je neizbrisno zaznamovala tri desetletja delovanja ADS. Sodelavci in kolegi občudujemo njeno predanost in natančnost pri skrbi za arhivsko gradivo. Ob skorajšnji upokojitvi se ji poklanjamo z najvišjo stanovsko nagrado.

Za Aškerčevo nagrado so bili v letu 2024 nominirane še:

- dr. Tatjana Hajtnik »za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike, strokovnega izobraževanja in arhivske zakonodaje ter za izjemne prispevke

na področju varovanja in ohranjanja slovenske digitalne arhivske dediščine oziroma posredovanje le-te javnosti«;

- dr. Mateja Jeraj »za izjemen prispevek k ohranjanju arhivske dediščine«;
- mag. Milica Trebše Štolfa »za življenjsko delo«.

Za Aškerčevo priznanje sta bili predlagani tudi:

- mag. Nina Gostenčnik »za odmevne prispevke k uveljavljanju in razvoju slovenske arhivistike ter za prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti«;
- dr. Barbara Žabota za »znanstveno-kritično izdajo Matična knjiga prve ljubljanske protestantske občine iz zadnje četrtine 16. stoletja (*Thesaurus memoriae; Fontes 16. Ljubljana: Založba ZRC, 2022, 228 strani*)«.

Podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevih priznanj za obdobje 2022–2024, ki jih ADS bienalno podeljuje za posebne dosežke na področju arhivistike in popularizacije arhivske dejavnosti, je bila tradicionalno v Veliki sejni dvorani ljubljanske Mestne hiše, in sicer v sredo, 23. oktobra 2024. Zbrane sta nagovorili vodja oddelka za kulturo na Mestni občini Ljubljana mag. Mateja Demšič in predsednica ADS Mojca Horvat, slavnostna govornica je bila direktorica Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici dr. Tanja Martelanc. Nagrado in priznanji sta podelila predsednik komisije dr. Andrej Nared in predsednica društva Mojca Horvat. Prireditelji so popestrili učenci Glasbene šole Matije Tomca pri Zavodu sv. Stanislava, moderiral jo je Matija Terglav.

Andrej Nared

32. ARHIVSKI RAZISKOVALNI TABOR 2024 ART

Melinci, 26.–29. junij 2024

Pokrajinski arhiv Maribor je letos priredil že 32. arhivski raziskovalni tabor. Letos so se ga udeležile štiri dijakinje Gimnazije Murska Sobota, katerih delo sta na taboru spremljali tudi profesorici Melita Franko in Mateja Sajovic. Letošnji tabor je skorajda sovpadel z odprtjem Enote PAM za Prekmurje v Murski Soboti, zato smo na začetku tabora uradno prevzeli prve osebne fonde, ki jih je PAM podarila gospa Elizabeta Zadavec iz Beltincev. Pri njej smo v okviru tabora raziskovali prejšnja leta in bili navdušeni nad gradivom, ki ga je zbrala. Nova enota je tako bogatejša za gradivo učiteljske družine Osterc, Komune Beltinci, Mlinopeka, gradbenega podjetja Graditelj in Društva prijateljev mladine Beltinci.

Delo na taboru je potekalo po ustaljenem dnevnem redu. Sprva smo obiskali staro vaško »vago« oziroma tehtnico, kjer so v preteklosti tehtali žito, premog, krompir ipd. Danes je v hiški urejen tudi čevljarski muzej. Zavili smo še k župniku Borisu Kučku v župnijsko cerkev sv. Ladislava v Beltincih. Madžarskega svetnika sv. Ladislava in informativno tablo pred cerkvijo, katere postavitev je financirala tudi Madžarska, nekateri izrabljajo za vzbujanje nestrpnosti med tukaj živječimi Slovenci in Madžari. Podali smo se tudi v sosednjo občino, v Odrance, kjer smo si v Centru kulturne dediščine Odranci ogledali potočni mlin na potoku Črnc ter muzej kovaštva, žganjarne in kmečkega orodja.

Raziskovanje smo popestrili tudi z obiskom nove enote v Murski Soboti. Dijakinje so si ogledale nove prostore in spoznale različne vrste arhivskega gradiva: fotografije, plakate, knjige, dokumente. Preizkusile so se tudi v raziskovanju. V obrtnih knjigah nekdanjega okraja Dolnja Lendava so iskale obrtnike, ki so v preteklosti delovali v Melincih. Nekateri knjige so bile pisane v madžarskem jeziku, zato so poskušale razvozlati tudi madžarska imena naselij, osebna imena in poimenovanja posamezne obrti.